

УДК 378.015.3:159.923]:005.574

Сгорушкіна К. В.

КОНФЛІКТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Статтю присвячено проблемі конфліктів професійного самовизначення майбутніх фахівців. Докладно розглянуто теоретичні аспекти цієї проблеми, визначено сторони внутрішньоособистісних конфліктів професійного самовизначення, описано ситуацію конфлікту між різними мотивами та ієрархію мотивів, а також фактори виникнення, типи й можливості розв'язання цих конфліктів.

Ключові слова: конфлікт професійного самовизначення, майбутній фахівець, внутрішньоособистісний конфлікт, мотиви професійного самовизначення, ієрархія мотивів.

Актуальність дослідження й постановка проблеми в загальному вигляді

Розгляд та аналіз конфліктів професійного самовизначення, їхнього змісту, природи й особливостей є актуальним завданням сучасних досліджень, адже більшість майбутніх фахівців проходять етапи непростих внутрішньоособистісних суперечностей під час професійної підготовки. І одне із завдань педагогів вищої школи може полягати у практичному дослідженні цих конфліктів, допомозі майбутнім фахівцям успішно розв'язувати їх на кожному етапі професійного самовизначення.

Ступінь дослідженості проблеми, аналіз літератури

Проблема криз і конфліктів професійного самовизначення є достатньо дослідженою у вітчизняній науці (Є. І. Головаха, Г. М. Дубчак, О. Ф. Кисла та інші) й у працях російських фахівців (Е. Ф. Зеєр, О. В. Єслікова, Є. О. Клімов, О. В. Кузьменкова, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, М. С. Пряжніков, Е. Е. Симанюк, В. О. Сластьонін та інші). Однак для нас важливо виокремити й ретельно дослідити конфлікти, властиві одному з етапів професійного самовизначення людини, а саме – періоду нав-

чання у вищому навчальному закладі. Адже внутрішньоособистісні конфлікти професійного самовизначення майбутніх фахівців мають свою специфіку й особливі способи розв'язання.

Виклад основного матеріалу

У процесі здобуття вищої професійної освіти, опанування спеціальних дисциплін, напрацювання професійно важливих знань і навичок збагачується й особистісний досвід майбутнього фахівця. Саме цей досвід дає йому змогу осмислити труднощі професійного самовизначення, внутрішньоособистісні конфлікти та кризи професійного розвитку, які виникають на його шляху.

На думку Е. Ф. Зеєра, будь-яке самовизначення – це спроба утвердити власну позицію у проблемній ситуації. Професійне самовизначення передбачає вироблення власної позиції в украй невизначеній ситуації, що ускладнює процес цього самовизначення [1, с.117]. Оточення майбутнього фахівця (викладачі, студенти, друзі, батьки) зазвичай активно орієнтує його на професійне самовизначення, однак часто не враховуються педагогічні та психологічні аспекти цього процесу.

Щоб визначитися в такій ситуації, особистості потрібно співвіднести свої потреби, позиції, інтереси, мрії із власними можливостями: підготовленістю, здібностями, емоційно-вольовими якостями, станом здоров'я [1, с. 117]. Власні можливості, своєю чергою, необхідно співвіднести з вимогами професійного навчального закладу, професії, спеціальності, конкретної трудової функції [1, с. 117].

Нерідко узгодження всіх цих позицій є практично неможливим. Якщо брати до уваги ще й соціально-економічні фактори, позиції родичів, то стає очевидним, що професійне самовизначення майбутнього фахівця, як правило, означає конфлікт. Цей конфлікт має внутрішньоособистісний характер, оскільки йдеться про самовизначення [1, с. 117].

Внутрішньоособистісний конфлікт найчастіше визначають як зіткнення приблизно рівних за силою, але протилежно спрямованих інтересів, прагнень, мотивів і потреб, більшість з яких особистістю не усвідомлюються. На думку Н. І. Пов'якель, оскільки цей конфлікт відбувається у внутрішньому світі особистості, то він має певні особливості:

1. **Специфічність структури:** внутрішній конфлікт не має суб'єктів конфліктної взаємодії (окремих осіб, груп).
2. **Специфічність форм прояву й перебігу:** внутрішній конфлікт відбувається у формі переживань, іноді – дуже тяжких. Нерідко супроводжується стресом, страхами, депресією, набуває невротичних форм. Як правило, про-

являється у вигляді астеничних емоційних переживань, пригніченого настрою, підвищеної дратівливості, агресивності, тривожності, фрустрації тощо.

3. **Латентний характер:** внутрішній конфлікт не завжди легко виявити, оскільки людина зазвичай недостатньо усвідомлює власний стан конфлікту, до того ж – може приховувати його (свідомо чи несвідомо) за активною діяльністю, підвищеною контактністю, веселістю тощо [2, с. 142].

Під час навчання у вищому навчальному закладі в майбутніх фахівців актуалізуються внутрішньоособистісні конфлікти, властиві таким *етпам професійного самовизначення*: оптація, професійна підготовка, професійна адаптація.

Сторонами внутрішньоособистісного конфлікту професійного самовизначення, за Е. Ф. Зеєром, є різні складові структури особистості [1, с. 118]. Так, для майбутніх фахівців під час професійного самовизначення характерні внутрішньоособистісні конфлікти, зумовлені такими факторами:

- 1) **неузгодженість складових спрямованості:** суперечностями між соціально-професійними очікуваннями та професійною дійсністю, між мотивами професійного росту, успіху й матеріального благополуччя, між високим рівнем домагань (самооцінки) і самоповагою, між неусвідомлюваними мотивами (прагнення до влади, підпорядкування) і ціннісними орієнтаціями тощо;
- 2) **неузгодженість характеру професійної діяльності з рівнем професійної компетентності** (що породжує внутрішньоособистісні конфлікти між усвідомленою необхідністю в підвищенні кваліфікації та недостатньою професійною активністю, між незадоволеністю змістом праці й небажанням змінити професію, між відсутністю перспектив кар'єри й рівнем професійної компетентності тощо);
- 3) **суперечність між спрямованістю особистості на досягнення успіху, кар'єри; суперечність між потребою в отриманні високих матеріальних благ і високі матеріальні блага й недостатнім рівнем розвитку соціально-професійних здібностей, якостей, психофізіологічних властивостей, станом здоров'я тощо** [1, с. 118].

Процес професійного самовизначення на етапі навчання у вищому навчальному закладі відбувається таким чином: накопичені під час професійного навчання суперечності, які породжують внутрішньоособистісний конфлікт у професійному середовищі (царині професійних знань та інтересів), призводять до виникнення *кризи професійного самовизначення*.

Таким чином, можна виокремити низку типових психологічних проблем, які породжують

Рисунок. Джерела внутрішньоособистісних конфліктів професійного самовизначення, за Е. Ф. Зеєром

внутрішньоособистісні конфлікти професійного самовизначення (далі – ВКПС) (за Е. Ф. Зеєром) (див. рисунок).

Конфлікти професійного самовизначення можуть бути кількох типів:

1. *Мотиваційний* – втрата інтересу до навчання, втрата перспектив професійного розвитку, неузгодженість професійних орієнтацій, настанов, позицій.
2. *Поведінковий* – незадоволеність можливим соціально-професійним статусом, становищем у групі, майбутнім рівнем заробітної платні, проблемами в колективі.
3. *Когнітивно-діяльнісний* – невдоволеність змістом і способами реалізації професійної діяльності.

Окрім того, одним із найважливіших аспектів професійного самовизначення на етапі опанування професії є *мотивація*. Кожен майбутній фахівець має власну ієрархію мотивів, і часто виникає *ситуація конфлікту між різними мотивами*.

Існує кілька груп мотивів, які можуть суперечити одна одній і породжувати конфлікти професійного самовизначення. Наприклад, Є. М. Павлютенков виокремлює такі групи:

- 1) соціальні мотиви (бажання своєю працею сприяти суспільному прогресу та посісти достойне місце в суспільстві);
- 2) моральні мотиви (бажання допомагати людям);
- 3) естетичні мотиви (прагнення до творення краси та гармонії);
- 4) пізнавальні мотиви (намір глибоко дослідити певну царину професійної діяльності, стати справжнім фахівцем);
- 5) творчі мотиви (прагнення до творчого самовираження у професійній діяльності, творення неповторного продукту завдяки власним зусиллям);
- 6) мотиви, пов'язані зі змістом праці (привабливий чи непривабливий характер змісту професійної діяльності);

7) матеріальні мотиви (прагнення мати високооплачувану роботу, пільги);

8) мотиви престижності (намір досягти помітного становища в суспільстві завдяки професії, яка може забезпечити швидкий рух кар'єрною драбиною, схвалюється оточенням);

9) утилітарні мотиви (можливість працювати поблизу домівки або вдома, легкість вступу до ВНЗ, безпроблемне влаштування за спеціальністю, поради та приклади друзів і рідних) [3, с. 59].

Залежно від емоційного стану й життєвих обставин майбутній фахівець може по-різному формувати власну *ієрархію мотивів*.

Як зазначає О. В. Єслікова, «конфлікти професійного самовизначення особистості виявляються в порушенні психологічної рівноваги, ускладненнях, труднощах у виконанні основних видів діяльності, неможливості реалізації планів і програм доти, доки не вирішиться суперечність» [4, с. 3].

Симптоми емоційного неблагополуччя спонукають людину до пошуку шляхів зняття психічної напруги. Способи розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів залежать від характеру неузгодженостей, які виникають у процесі професійного розвитку людини.

Знання механізмів, які керують перебігом внутрішніх конфліктів особистості, їхніх особливостей і закономірностей дають змогу побудувати певну робочу схему їх розв'язання. Затягування конфлікту загрожує перерости в кризу, яка, своєю чергою, може закінчитися крахом професійних надій, нездійсненністю професійної біографії [5, с. 43].

Розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів професійного самовизначення можливе шляхом:

- розвитку психологічної компетентності;
- ревізії та корекції професійних прагнень;
- розробки альтернативних сценаріїв професійного життя;

- підвищення професійної активності, створення оптимістичної професійної перспективи;
- посилення «авторства» свого професійного життя;
- визначення нових сенсів професійної діяльності;
- узгодження амбівалентних настанов і відносин;
- постійного підвищення своєї кваліфікації;
- зниження рівня домагань;
- коригування соціально-психологічної позиції;
- самозбереження професійної цілісності особистості;
- передбачення можливих труднощів і втрат;
- вимушеного звільнення або зміни професії;
- попередження можливих деформацій, криз тощо.

Внутрішньоособистісний конфлікт може вирішуватися *продуктивно* й *деструктивно* [1, с. 117].

На думку Н. І. Пов'якель, за умови усвідомлення й продуктивного розв'язання, внутрішньоособистісні конфлікти сприяють успішному професійному самовизначенню, підвищується

професійна компетентність майбутнього фахівця, з'являються віра в себе та самохвалення, формуються професійні уміння та навички, адекватність очікувань, виробляється «психологічний імунітет» як уміння встановлювати особисті й професійні межі, формується реалістичність цілей, з'являється здатність до критичної оцінки й швидкого засвоєння нових підходів до вирішення професійних проблем, сприяє формуванню особистої та професійної рефлексії, а також професійної самосвідомості [2, с. 149].

Таким чином, непростий пошук свого місця у світі професій дає змогу майбутньому фахівцеві знайти царину діяльності для повної самореалізації. Процес професійного самовизначення є творчим і вимагає від майбутнього фахівця активної життєвої позиції, а внутрішньоособистісні конфлікти, які супроводжують цей процес, покликані допомогти на цьому непростому шляху. Узгодженість різних мотивів і вирішення психологічних проблем сприяють продуктивному розв'язанню цих конфліктів й успішному професійному самовизначенню особистості.

Література

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – 5-е изд., перераб., доп. – М. : Академический проект, 2008. – 336 с.
2. Пов'якель Н. І. Внутрішньоособистісні конфлікти студентської молоді у просторі глибинної психології та технологій їх подолання / Н. І. Пов'якель // Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. – 2008. – Вип. 6. – С. 141–149.
3. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенков. – К., 2000. – 143 с.
4. Есликова Е. В. Психологические особенности конфликтов профессионального самоопределения личности : (в период взрослости) : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / Е. В. Есликова ; [Ленингр. гос. област. ун-т]. – СПб. : 2000. – 19 с.
5. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального самоопределения личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – № 6. – С. 35–44.

К. Yegorushkina

THE CONFLICTS OF PROFESSIONAL SELF-IDENTIFICATION OF FUTURE SPECIALISTS

The article is devoted to the problem of conflicts of professional self-identification of future specialists. There were researched the theoretical aspects of this problem, defined the sides of intrapersonal conflicts of professional self-identification, described situation of conflict between the different motives, explained the hierarchy of motives, and also the factors, types and possible resolutions of these conflicts.

Keywords: conflict of professional self-identification, future specialist, intrapersonal conflict, motives of professional self-determination, hierarchy of motives.

Матеріал надійшов 7 травня 2012 р.